Přečetl jsem si knihu Petra Olšáka: Typografický systém TEX

Antonín Strejc

Název: Typografický systém TEX
Autor: RNDr. Petr Olšák
Počet stran: 270
Vydalo: Československé sdružení uživatelů TEXu
Vydání: první
Cena: 80 Kč. pro členy sdružení, 150 Kč. pro ostatní

Když před časem Petr Olšák ohlásil dokončení své knihy o TEXu, přijal jsem tuto zprávu s velkou radostí. Konečně budeme mít (rozuměj my Češi a Slováci) stravitelnější studijní materiál o TEXu, než pro mnohé přece jen nepříliš dietní páně Knuthův TEXbook. Docela rád jsem v duchu přeháněl a pohrával si s idealistickou představou, jak se wokenní a myší otroci začnou převracet v TEXperty, sem tam mezi nimi uzraje i nějaký ten wizardíček. Ze začátečníků, teprve těžce a klopotně se probojovávajících do společenství TEXistů se snadno a rychle stanou brilantní komponisté těch nejšílenějších maker a artisté balancující bravurně na nitkách všech těch dérty triků a jiných nepochopitelností. Díky tomuto všemu pak těžce nemocná stará dáma jménem typografie opět povstane z popela jako bájný pták Fénix.

Pokud jste snad jen na okamžik uvěřili, že něco takového je možné, třebaže ne v tak absurdní míře, kterou jsem právě popsal, raději si knížku vůbec nekupujte, budete zklamáni. Přesto, zůstanete-li na zemi a řeknete-li si, že se chcete dozvědět něco o TEXu jako takovém i o spoustě věcí, které s ním tak či onak souvisejí, knížku si určitě rychle obstarejte. Určitě nebudete litovat, tak jako nelituji já, i když k některým věcem mám výhrady. Pokusím se vás nyní se svými názory blíže seznámit.

O čem kniha není a o čem tedy vlastně je

Přiznám se, že jsem se těšil na to, že knížka bude více o tom, jak pracovat v TEXu. Ona je ale spíše o tom, jak pracovat s TEXem. Přeloženo do srozumitelnější řeči to znamená, že se autor více zabývá systémem z pohledu uživatele, který nesmí ztrácet souvislosti, než očima programátora, ale to byl asi záměr. Kniha by se rozhodně nemohla jmenovat Programování v TEXu (takovou bych velice rád vlastnil, ale napsat opravdovou a dobrou učebnici programování v čemkoli je moc a moc těžká věc). Charakter díla je víc popisný než didaktický, mapuje soudobý TEXovský prostor a zavede vás v něm určitě i do nějakého kouta, který uznáte za vhodné poznat blíž. K tomu napomohou i četné odkazy na patřičnou literaturu zabývající se pak zvolenou tématikou podrobněji. Záběr knihy je tedy spíše širší než hlubší a při vážném zájmu čtenáře o TEX představuje podle mne dobrý odrazový můstek k dalšímu bádání.

Jednotlivé části knihy

První dvě kapitoly knihy jsou, jak autor píše v předmluvě, určené naprostým začátečníkům, kteří nevědí o TEXu nic. Tyto kapitoly představují podle mého názoru nejslabší část díla. Hned na samém začátku autor předloží čtenáři příklad TEXovského zdrojového textu (dopis), ukáže, jak to vypadá, když je tento text zpracován TEXem. Až potud by se dalo říct dejme tomu. Dále pak dopis postupně vylepšuje zařazováním formátovacích příkazů, simuluje syntaktickou chybu, odstraňuje ji, až dojde k jakési konečné formě. Toto je již na začátečníka trochu silná káva. Příkazům nerozumí a marně zírá na složené závorky, backslashe, chybová hlášení a další věci. V kapitole se pracuje s pojmy jako tiskové zrcadlo, plainTEX, TEXovské makro atd. bez jakéhokoli předchozího vysvětlení. Vysvobozením pro zmateného laika je až závěrečný odkaz na jinou literaturu pro zvládnutí prvních krůčků s TEXem. Teprve po této, až neuvěřitelně konkrétní kapitole následuje kapitola obecně pojednávající o tom, co to vlastně TEX je a jaké má vlastnosti. I zde se však zničehonic odbíhá ke konkrétnostem bez vysvětlení. Například detailně popisovaný mechanismus tvorby poznámek pod čarou nebo ukázka sazby šachového diagramu s vysvětlením, že není nutné sázet jej ručně, ale stačí napsat příkaz `\diag`. Skoro to až svádí k tomu zkusit si v TEXu ten příkaz napsat... Dal jsem tyto dvě kapitoly k přečtení několika lidem, kteří o TEXu do té doby nevěděli téměř nic, a výsledkem bylo jen jejich zmatení, a nikoli průprava pro četbu dalších kapitol. Pro příští vydání bych proto doporučoval úplné vypuštění zejména první kapitoly a nahrazení nějakou větičkou v úvodu, že se předpokládá jistá minimální zkušenost s TEXem. Ponechal bych jen odkazy na jiné publikace pro zvládnutí prvních krůčků.

Další kapitoly však již stojí za přečtení. Kapitola 3 popisuje nejpoužívanější TEXov ské formáty, v další kapitole je bližší zmínka o implementacích TEXu pod operačními systémy UNIX a MS-DOS. Pátá kapitola pojednává o problému češtiny v TEXu, šestá o fontech. Sedmá kapitola, která však má k mému velkému zklamání jen třináct stran, lehce naznačí možnosti programovacího jazyka TEXu. Následuje poměrně rozsáhlá a velmi zajímavá osmá kapitola o METAFONTu. Důležitá je i devátá kapitola o návaznosti TEXu na jazyk PostScript. Kapitola 10 velmi přehledně shrnuje možnosti zařazování obrázků do TEXovských dokumentů. Dále následuje kapitola o nástrojích pro tvorbu rejstříku a citací. V kapitole 12 zaujme zejména zmínka o WEBu, nástroji, který byl použit pro napsání zdrojových textů TEXu a METAFONTu.

Kniha obsahuje ještě dodatky (značené písmeny A až G) zahrnující slovníčky TEXu a METAFONTu, seznam a stručný popis souborů a balíků týkajících se TEXu a vystavovaných v Internetu, dále seznam literatury, konkrétní ukázky formátování, fontové tabulky a rejstřík.

Chyby a nepřesnosti v knize

Kniha obsahuje velké množství informací na omezeném rozsahu 270 stran, a asi právě vzhledem k této velké hustotě informace se vydání neobešlo bez některých nepřesností (překlepy v názvech příkazů, gramatika, stylistika atd.), přestože text údajně prošel několika korekturami. Procento těchto chyb však naštěstí není velké, autor navíc průběžně zjišťované chyby zaznamenává a zveřejňuje je formou opravenky, která je dostupná na `ftp.math.feld.cvut.cz` v adresáři `/pub/olsak/tst`, soubor `BUGS`. Tento soubor je také dostupný přes `http://math.feld.cvut.cz/olsak` v položce `TST` a `Errata`.

Zpracování knihy

Pokud jde o typografické zpracování, je velmi precizní, i když je z úpravy knihy i jejího členění cítit inspirace Knuthovým TEXbookem. To se sice někomu nemusí zdát příliš originální, nicméně se zde autorovi nedá z hlediska obecných typografických norem snad vůbec nic vytknout.

Patrně velmi kvalitně byl proveden osvit, neboť použité písmo Computer Modern je výborně čitelné a ukazuje se, že přes časté výhrady tiskařů či pracovníků DTP studií k těmto fontům se dá práce odvést v dobré kvalitě (často bývá CM fontům vytýkána přílišná vlasovost).

Knihařské zpracování publikace je však už poněkud horší. Neobvyklý je formát knížky (155 × 225 mm), nevím, zda je to úmysl nebo důsledek špatného ořezu knihy. Absolutně chybný je výběr vazby – tzv. lepený hřbet. Budete-li brát knížku do ruky každý den, brzy se rozpadne a vy budete mít starost, co s jednotlivými listy (v takovém případě doporučuji kroužkovou či spirálovou vazbu torza knihy). Zde se podle mého názoru šetřilo na naprosto nevhodném místě a mnohé ohlasy čtenářů brzy po zakoupení knihy to jen potvrzují.

Závěrem

Knihu Typografický systém TEX nepochybně stojí za to mít ve své knihovně. Přes některé drobné nedostatky (na jejichž závažnost však mohou mít čtenáři jiný názor než já) představuje dobrý a kompaktní soubor užitečných informací zhuštěných do relativně malého počtu stran spolu s odkazy na podrobnější informace, které čtenář nalezne v četných dalších publikacích.

Pro případné další vydání doporučuji autorovi zvážit, zda úvodní pasáže zapadají do celkového rámce knihy. Pokud snad opravdu bylo záměrem přisoudit knize i úlohu zprostředkovatele nejprvnějších informací o TEXu, nutných pro četbu dalších kapitol, je možné o úspěchu tohoto záměru pochybovat. Četl jsem kdesi autorovo vyjádření, že knihu možná budou kupovat laici jen kvůli prvním kapitolám a pokročilí kvůli zbytku. Potom se mi ale zdá zbytečné, aby si obě skupiny čtenářů musely kupovat i tu část, která je nezajímá, a raději bych látku rozdělil do dvou samostatných dílů. Tím by vzniklo i více prostoru pro vysvětlování, které by nemuselo být tolik zhuštěné.

Rozhodně bych se přimlouval, ať už pro případ druhého vydání této knihy, či jiných autorem plánovaných publikací, pro upuštění od lepené vazby a její nahrazení odolnější vazbou šitou.